

Мішель ФІШАН (Франція)

ПЕРЦЕПЦІЯ, АПЕРЦЕПЦІЯ, СПРИЙНЯТТЯ¹

гр. κατάληψις лат. <i>perceptio, comprehensio, aperceptio</i> нім. <i>Empfindung, Wahrnehmung, Apperzeption</i> фр. <i>perception, aperception</i>

BEGRIFF, CONSCIENCE, ЕПІСТЕМОЛОГІЯ, ERSCHENUNG, GEFÜHL, INCONSCIENT, JE, LEIB, OBJET, ПАТОС, SENS, SENS COMMUN, VERITÉ

Іменникові «перцепція» (*perception*)¹ важко було здобути на визнання у модерній французькій філософській мові. У Декарта він зберігає сенс свого латинського попередника *perceptio*, відтак постає різновидом інтелектуальної операції; втім, таке його використання виглядало певною мірою неприродним, і саме тому замість нього часто вживали поширеніше дієслово *apercevoir*. Негайно виникає напруження між іменником і дієсловом, адже останнє є неоднозначним і може позначати будь-який акт пізнання, відтак актуальний сенс чуттєвої перцепції становить лише одну можливість з-поміж інших. Спільний корінь усіх цих значень, з погляду Декарта, міститься у рефлексивності свідомості, що вважається присутньою в усіх своїх операціях. Саме на цю передумову нападає Ляйбніц, стверджуючи, що не кожна перцепція є з необхідності свідомою. Ляйбніцева критика Декарта породжує у французькій мові нову пару протилежностей, терміни «перцепція» та «аперцепція» (тобто перцепція, супроводжувана усвідомленням). Ця лінгвістична новація та її перенесення у німецьку мову постає у Канта причиною нового розподілу змісту уявлення (*Vorstellung*) між *Wahrnehmung, Empfindung* та *Apperzeption*.

© M. Fichant, 2004

© К. Гончаренко, переклад, 2012

¹ Ще один матеріал з III тому українського видання ЄСФ, що має вийти друком 2013 року у видавництві «Дух і літера». Перекладено за Fichant M. *Perception, aperception* // *Vocabulaire européen des philosophies: Dictionnaire des intraduisibles*. – Paris: Le Seuil/Le Robert, 2004. – P. 908–912. Переклад і покладене в його основу термінознавче дослідження здійснені Катериною Гончаренко під науковим керівництвом Олега Хоми. (Прим. редакції.)

I. ПЕРЦЕПЦІЯ ЯК ОПЕРАЦІЯ ЗДАТНОСТІ РОЗУМІТИ: «S'APERCEVOIR» І «PERCEPTION», ВІД ІМЕННИКА ДО ДІЄСЛОВА

Іменник *perceptio*, – похідний від дієслова *percipere*, яке первісно, в конкретному сенсі, означало «брати, збирати, отримувати», пізніше ж, унаслідок транспозиції, – «зазнавати [якоїсь дії], відчувати, дізнаватись, пізнавати», – був використаний для перекладу латиною *κατάληψις*, грецького терміна з лексику сточиної філософії, що мав значення акту осягального схоплення (*saisie compréhensive*) реальності речі, даної в уявленні (порівн. Цицерон, *De finibus bonorum et malorum*, V, 76 і *Academica*, II, 107: *perceptio* є синонімом *cogitatio* «мислення», чи *comprehensio* «осягнення» або «зібрання у мисленні того, що істинно існує»); див. BEGRIF, вставка 1).

Термін *perceptio*, таким чином, міг бути використаним у філософії Середньовіччя на позначення у філософський спосіб сформованого концепту, навзаєм надавши дієслову *percipere* співвідносне значення «отримувати у процесі пізнання».

У модерній же філософії перцепція здобуває статус фундаментального стосунку суб'єкта пізнання до того, що постає для нього як його об'єкт. Так, Декарт позначає терміном «перцепція» усю сукупність мисленневих актів, суб'єктом яких є ум:

Sunt deinde alii actus quos vocamus cogitativos, ut intelligere, velle, imaginari, sentire, etc., qui omnes sub ratione communi cogitationis, sive perceptionis, sive conscientiae conveniunt.

Є, крім того, інші акти, які ми називаємо мисленневими, як-от: розуміти, воліти, виображувати, відчувати тощо, кожен з яких відповідає спільному поняттю мислення або перцепції, або свідомості.

Descartes, *Meditationes de prima philosophia*, 1641, AT, t. 7, p. 176.

Втім, у деякому більш вузькому сенсі Декарт усуває воління з поля перцепції, ототожненого лише з функціонуванням здатності розуміти, включно з тими випадками, коли у неї залучені виображення чи чуттєвість:

Omnes modi cogitandi (...) ad duos generales referri possunt: quorum unus est perceptio, sive operatio intellectus; alius vero volitio, sive operatio voluntatis. Nam sentire, imaginari, et pure intelligere, sunt tantum diversi modi percipiendi.

Всі модуси мислення (...) можуть бути віднесені до двох загальних, одним з яких є перцепція, або операція інтелекту, другим же – воління, або операція волі. Адже відчувати, виображувати та здійснювати чисте інтелектуальне схоплення є лише різними модусами перцепції.

Toutes nos façons de penser (...) peuvent être rapportées à deux, dont l'une est la perception ou opération de l'entendement, et l'autre la volition ou opération de la volonté. En effet, sentir, imaginer, et entendre purement (= connaître purement par l'entendement) sont seulement différentes façons de percevoir.ⁱⁱ

Всі наші способи мислення [...] можуть бути зведені до двох, один з яких перцепція або операція здатності розуміти, а інший – воління, або операція волі. Справді, відчувати, виображувати та діставати чисте розуміння (= здійснювати чисте пізнання за допомоги здатності розуміти) є лише різними способами перцепції.

Descartes, *Principia philosophiae*, I, art. 32, AT, t. 8a, p. 17.

Викрути, до яких удався перекладач *Meditationes* французькою, засвідчують, що термін «перцепція» на той час не легко й не просто пробивав собі шлях. Цьому новому і технічному термінові було надано перевагу перед звичнішими та прийнятнішими відповідниками латинського слова лише у двох контекстах «Медитацій», де слово *perceptio* тематизоване як таке. Понад те, зазначена тематизація встановлює двоїстість

«перцепції», яка вважалась то інтелектуальною, або з природи чисто духовною, операцією, то операцією, опосередкованою почуттями і такою, що пов'язана з тілом.

Див. вставку 1.

Так само й абат Піко, перекладач *Principia philosophiae* французькою, не наслідуються незмінно вдаватись до терміна «перцепція» щоразу, коли зустрічає у латинському тексті *perceptio*. В артикулі 32 першої частини він застосовує термін «перцепція» лише у заголовкуⁱⁱⁱ, в основному ж тексті уникає іменникової форми на користь дієслова (див. вставку А), пишучи так: «один [з наших способів мислення] полягає у помічанні (*apercevoir*) за допомоги здатності розуміти (...)» (див. буквальный переклад цього місця у прим. 2). Так само й у артикулі 45 він приймає термін «перцепція» у заголовку, у тексті ж вважає за краще замінити його терміном «пізнання» (*connaissance*, як і в артикулах 46 і 48). В артикулі 35 оригінал *intellectus perceptio* відтворюється просто через відповідник «розуміння» (*entendement*).

Слово «перцепція» відсутнє у перших франкомовних працях Декарта: «Світ», «Діоптрика» і «Дискурсія про метод» (натомість дієслово *apercevoir* часто уживане у трактаті *Cvsm*, а у *Діонтиці* використовується у сенсі, в якому ми б тепер ужили дієслово «мати перцепцію = сприймати» (*percevoir*): «тіла, які ми помічаємо довкола нас» [АТ, т. 6, р. 87]; «якості, котрі ми помічаємо у об'єктах зору» [АТ, т. 6, р. 130]; «помічати відстань» [АТ, т. 6, р. 137] тощо). Потрібно було дочекатись *Прустрастей душі* (1649), щоби побачити Декартове використання слова «перцепція» як законного в ужитку філософського терміна (див. арт. 17 і 19-25). Прикладена до душі, протилежність дія-пристрасть^{iv} (*action-passion*) перебиває протилежність волі й «перцепції чи пізнання», отримуваних душею «з речей, представлених ними». Перцепція набуває у такому вжитку двоїстого характеру: 1) вона є рецепцією, що передбачає пасивність душі, навіть тоді, коли сама душа є причиною власних перцепцій: «Хоча стосовно нашої душі воління чогось постає як дія, можна також сказати, що помічання того, чого волеємо, постає як пристрасть»; 2) перцепція уявляє дещо, приналежне самій душі чи тілові, чи зовнішнім речам. У ній завжди присутня референційна функція, через яку «ми співвідносимо» наші перцепції з об'єктами, зовнішніми щодо нас, або з нашим тілом, або з нашою душею (заголовки арт. 23, 24 та 25).

Але, і саме таким був у другій «Медитації» висновок з аналізу шматка воску, будь-яка перцепція огорнена іншою, тією, яку душа має щодо самої себе. Відзначена вже еквівалентність між мисленням, перцепцією і усвідомленням виявляється цілком загальнозначущою: в картезіанському сенсі, будь-яка перцепція є свідомою і, завдяки цьому, водночас і перцепцією, яку суб'єкт, що сприймає, отримує щодо самого себе. Ось чому Декарт, як і його перекладачі, перетворюють перцепцію на еквівалент акту, що його виражає рефлексивне дієслово *s'apercevoir* «помічатися», «помічати себе»: операція, за допомогою якої суб'єктом помічається якась річ, завжди є також і тією, через яку він помічає самого себе.

II. ЛЯЙБНІЦ: ПРОТИЛЕЖНІСТЬ «PERCEPTION» / «APERCEPTION»

Саме для спростування цієї еквівалентності Ляйбніц прийшов до необхідності запровадити термінологічне і концептуальне розрізнення термінів *perception* та *aperception*:

L'état passager qui enveloppe et représente une multitude dans l'unité, ou dans la substance simple, n'est autre chose que ce qu'on appelle la Perception, qu'on doit distinguer de l'aperception ou de la conscience (...). Et c'est en quoi les Cartésiens ont fort manqué, ayant compté pour rien les perceptions dont on ne s'aperçoit pas

Минущий стан, що обгортає та уявляє множинність в єдності або у простій субстанції, є нічим іншим як тим, що називають *Перцепцією*, що її маємо (...) ретельно відрізнити від аперцепції чи свідомості. Саме тут картезіанці вельми помилялися, вважаючи за ніщо перцепції, що не сприймаються аперцепцією.

Leibniz, *Monadologie*, art. 14, *Die philosophischen Schriften*, Bd. 6, 1885, S. 607.

Щоб надати місце для цих перцепцій, які не сприймаються аперцепцією і можуть бути визнані несвідомими (*inconscientes*), Ляйбніц онтологічно характеризує перцепцію в її універсальності як форму співвіднесення множинності з істинною єдністю, тобто єдністю простої субстанції чи монади: «Щоби була наявна перцепція, досить якоїсь різноманітності, наявної в єдності. (...) Перцепція є для мене уявленням множинності у простому» (Листи до Бурге, *Die philosophischen Schriften*, Bd. 3, 1881, S. 581 & 574). Згідно з цією характеристикою, перцепція позначає взаємостосунок, що співвідносить світ з кожною простою субстанцією, яка, з точки зору одиничного та зі змінним рівнем ясноти й виразності, уявляє його: будь-яка перцепція у такий спосіб обгортає собою нескінченність, що ієрархія істот вибудовується відповідно до ступеня експліцитності, який вони спроможні розпізнати у внутрішній множинності їхнього уявлення. У такий спосіб розрізнятимуться «природна перцепція», згодом «перцепція, супроводжувана пам'яттю», і, нарешті, «перцепція, супроводжувана свідомістю» чи саморефлексією суб'єкта, що отримує цю перцепцію. Ось так різні рівні перцепцій поєднуються у значно загальнішому понятті, видами якого вони постають, понятті вираження (*expression*), яке Ляйбніц спробує ретельно відрізнити від поняття «пізнання» (*connaissance*):

Одна річ *виражає* іншу (згідно з моєю мовою), коли існує постійний і впорядкований стосунок між тим, що можна сказати про одну з них, і тим, що можна сказати про другу. Саме так перспективна проекція виражає те креслення, на якому її зображено. Вираження є спільним для всіх форм, воно – рід, видами якого є природна перцепція, тваринне відчуття та інтелектуальне пізнання. У природній перцепції та у відчутті досить щоби те, що є подільним і матеріальним й перебуває розпорошеним у декількох істотах, було виражене або уявлене в одній неподільній істоті, тобто в субстанції, наділеній істинною єдністю. Майже не можна мати сумнівів щодо можливості подібного уявлення багатьох речей в одній-єдиній, адже прикладом цього постає наша душа. Але це уявлення у душі, обдарованій рацією, супроводжується усвідомленням і саме тоді його називають *мисленням*. Однак це вираження стається скрізь, бо усі субстанції перебувають у зв'язковій симпатії з усіма іншими та зазнають деякої зміни, пропорційно відповідаючи на щонайменшу зміну, яка стається у цілому всесвіті, хоча ця зміна є у тій мірі більш або менш значущою, у якій інші тіла або їхні дії мають більший або менший стосунок до нашого (...)

Lettre a Arnauld, 9 octobre 1687, *Die philosophischen Schriften*, t. 2, 1879, p. 112.

Якщо Ляйбніців словник з усією яснотою встановлює розрізнення між перцепцією в загальному сенсі та аперцепцією, що розуміється як свідомо і наділена рефлексією перцепція, то перенесення цієї лексики у іншу мову не може відбутись без ускладнень.

Див. вставку 2.

Якщо дієслово *wahrnehmen* (нім. «сприймати») є перекладом для *s'apercevoir*, то вже іменник *Wahrnehmung* (нім. «сприйняття») зможе, у кінцевому підсумку, відтворити *perception* лише ціною відмови від формальної універсальності Ляйбніцевого означення і повернення до значення, згідно з яким будь-яка перцепція включає у свій об'єкт усвідомлення стосунку. Втім, це буде не поверненням до Декарта, бо сприйнятий об'єкт може бути лише об'єктом відчутим, а відтак поняття суто інтелектуальної перцепції зникає. Словник Канта свідчить про завершення цієї трансформації.

III. СЛОВНИК КАНТА: «VORSTELLUNG», «WAHRNEHMUNG», «EMPFINDUNG», «APPERZEPTION»

Кант вписує характеристику перцепції (*Wahrnehmung*) у родову царину, найпершим і неозначуваним терміном якої постає «уявлення» (*Vorstellung*): як «стан духу (душі)» (*blosse Bestimmung des Gemüts* «просто визначення душі»), уявлення містить суб'єктивний аспект (що його Декарт називав модусом чи способом мислення, *modus cogitandi*) й водночас наділене об'єктивною референцією до того, завдяки чому вона є для суб'єкта уприсутненням (*présentation*) того, що є перед (*vor*) ним. Перцепція є уявленням, що супроводжується усвідомленням (порівн. також *Logik*, Вступ, VIII, in AK, Bd. 9, S. 64): здійснювати перцепцію (*percevoir*, нім. *wahrnehmen*, лат. *percipere*) – це «свідомо уявляти собі щось» (нім. *sich mit Bewusstsein etwas vorstellen*); якщо співвіднести її зі суб'єктом як «зміну його стану», вона є відчуттям (лат. *sensatio*, нім. *Empfindung*), а якщо з об'єктом, – то пізнанням (лат. *cognitio*, нім. *Erkenntnis*; Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, A 320/B 376). Отже, перцепція як така передбачає три терміни: свідомість, відчуття, що визначає цю свідомість, і об'єкт, що постає у відчутті й називається також феноменом (див. *ERSCHEINUNG*). Виходячи з останнього, маємо сказати, що «феномен, коли він пов'язаний зі свідомістю, називається перцепцією» (*Erscheinung, welche, wenn sie mit Bewusstsein verbunden ist, Wahrnehmung heist; ibid.*, A 120); якщо ж виходити радше зі свідомості, то «перцепція є емпіричною свідомістю, тобто такою, у якій водночас виникає відчуття» (*Wahrnehmung ist das empirische Bewusstsein, d. i. ein solches, in welchem zugleich Empfindung ist; ibid.*, B 207). Відчуття як таке, що відтоді повертає собі назву *Empfindung*, – це стан суб'єкта, чуттєва сприйнятливість (*réceptivité sensible*) якого була збуджена об'єктом, що таким чином подає себе як феномен (*ibid.*, A 19/B 33). Але сприйняття, окрім того, потребує, разом зі свідомістю, ще й зв'язку для тієї різноманітності, яку воно містить (внутрішня різноманітність матерії відчуття, присутня у кожній перцепції, а ще різноманітність самих перцепцій, «розпорошених та ізольованих»; *ibid.*, A 120); цей зв'язок є передовсім справою виображення, що «складає необхідний компонент самої перцепції» (*loc. cit.*), але та єдність, що уможлиблює його – ніщо інше, як єдність самосвідомості, для якої Кант, своєю чергою, запозичує Ляйбніців термін «аперцепція» (нім. *Apperzeption*).

Термінологічна еквівалентність між «самоусвідомленням» (*la conscience de soi-même*, нім. *das Bewusstsein seiner selbst*) і аперцепцією перетворює останню на «просто уявлення Я» (*die einfache Vorstellung des Ich; ibid.*, B 68). Але це найзагальніше значення є прийнятним унаслідок уможливленого ним роз'єднання рівнів самосвідомості та аперцепції: власне самосвідомість як те, що детермінує

мінливий стан суб'єкта у потоці внутрішніх феноменів, називатиметься емпіричною аперцепцією (*aperception empirique*); натомість незмінне усвідомлення певного «Я мислю» (самототального, єдиного та непідвладного змінам) «повинне супроводжувати всі мої уявлення» і, як необхідна та апріорна умова будь-якої свідомості, називатиметься «чистою аперцепцією» (*reine Apperzeption*; *ibid.*, В 131-132). Перша є просто суб'єктивною самосвідомістю (усвідомленням внутрішнього емпірично детермінованого стану суб'єкта), тоді як друга виражає об'єктивне самоусвідомлення (необхідну єдність, засадову для всіх концептів об'єкта і для будь-якого судження, що виражає універсальну чинність зв'язку феноменів у досвіді).

IV. КІНЕЦЬ ТЕОРІЙ АПЕРЦЕПЦІЇ: ПЕРЦЕПЦІЯ І ТІЛО

«Мое самоусвідомлення як первинна (*ursprüngliche*) аперцепція» (*ibid.*, А 117, примітка) є також «актом спонтанності» (*ibid.*, В 132): саме у цьому сенсі Фіхте, усупереч Кантовому термінологічному ужиткові, реабілітує автентичний сенс «інтелектуальної інтуїції» (*intellektuelle Anschauung*) як безпосереднього і пов'язаного з чуттєвістю уявлення активності Я (*Другий Вступ до Учення про науку*^v, 1797, *Sämtliche Werke*, Hrsg. J.H. Fichte, Bd.1, S. 472 & 476; trad. fr. A. Philonenko, *Œuvres choisies de philosophie premiere*, Vrin, 1964, p. 279 & 282). Гегель, зі свого боку, вибудовує у *Феноменології духу* альтернативну теорію *Wahrnehmung*, відмінну від інших тим, що вона спирається на етимологію самого терміна, який буквально означає «приймати за істинне»^{vi}.

Див. вставку 3.

Гербартова критика на адресу Фіхте, – що звела роль аперцепції до спостереження перцепцій, уже сформованих в умі, та зробила з уявлення «Я», також і усупереч Кантові, результат, а не початок зв'язку уявлень у свідомості, – позначає собою кінець філософського вжитку терміна «аперцепція» (Herbart, *Psychologie als Wissenschaft, neu gegründet über Erfahrung, Metaphysik und Mathematik* [Психологія як наука, у новий спосіб заснована на досвіді, метафізиці й математиці], Königsberg, 1824-1825). Натомість перцепція перетворюється на провідну тему філософії пізнання і психології усього XIX століття, а по тому стає центром інтересу феноменології в Гусерля та в подальших її варіантах. Найуніверсальніше сучасне значення виникає тоді, коли, згідно з формулюванням Мерло-Понті, «отримувати перцепцію (*percevoir*), – це уприсутнювати для себе якусь річ за допомогою тіла» (*Le Primat de la perception et ses conséquences philosophiques* [Примат перцепції та його філософські наслідки], communication et discussion à la Société française de philosophie, 23 novembre 1946, Grenoble, Synara, 1989, p. 104). У цьому сенсі перцепція, звісно ж, – у горизонті уявлення, перетлумаченого нині у присутність, – щось зберігає від свого класичного значення; але тілесне закорінення доступу до світу руйнує його подібність до чистого «умового розгляду» (*inspection de l'esprit*)^{vii}.

Вставка 1

ВІД ЛАТИНИ ДО ФРАНЦУЗЬКОЇ: «PERCEPTION» У ПЕРЕКЛАДІ ДЕКАРТОВИХ «MEDITATIONES»

Потреба у перекладі прийнятною для сучасників французькою латинського лексикону, успадкованого від схоластики, породила ускладнення. Слово *perception* лише поволі утверджувалось в ужитку, спочатку спираючись на більш пряме і узвичасне значення дієслова *s'apercevoir* «розпізнавати», «ознайомлюватися з...». В оригінальному латинському тексті *Метафізичних медитацій (Meditationes de prima philosophia, 1641, 2e éd., 1642)* *perceptio* вживається двадцять один раз. Однак у французькому перекладі герцога де Люїна, авторизованому Декартом (вийшов друком 1647), цьому латинському термінові лише у шести випадках відповідає «перцепція» [*perception*]. Натомість перекладач використовує терміни «пізнання» [*connaissance*] (шість разів), «поняття» [*notion*] (тричі, у тому числі одного разу – «пізнання або поняття»), відчуття [*sentiment*] (двічі, включно з еквівалентністю «перцепція або відчуття»), нарешті, «інтелектуальне охоплення» [*intelligence*], «концепція» [*conception*], «ідея» [*idée*] (кожен по одному разові); подибуємо також транспозицію дієслів *connaitre* «знати» та *concevoir* «осягати» і навіть (для лат. *recta rerum perceptio*; букв. «правильна перцепція речей») перифраз «правильний шлях, який може призвести до пізнання істини».

Дієслово *percipere* здебільшого перекладається через *concevoir* «осягати» (тридцять один раз) і рідше через *connaitre* «пізнавати» та *apercevoir* «помічати» (пять випадків вживання кожного з термінів), ба навіть *comprendre* «осягати» (чотири). Інколи трапляються дієслова *recevoir* «приймати» (в моєму умі або через почуття), *sentir* «відчувати», *ressentir* «мати відчуття», *penser* «мислити», *entendre* «розуміти», а також перифраз *avoir la notion de* «мати поняття (чогось)».

Перекладач використовує термін *perception* дев'ять разів, й прикметно те, що у семи з них йдеться про два чітко локалізованих контексти. По-перше, тричі у другій «Медитації», у славетному уривку, де аналіз сприйняття шматка воску повинен привести до висновку про те, що людський ум завжди включений у будь-яку перцепцію чи пізнання тіла, а відтак «легше пізнається» або «є більш явним» [*plus notoire*], ніж тіло. У першому випадку перекладач потурбувався виправдати застосування незвичного слова через пояснення у формі дефініції: «[...] його [шматка воску] перцепція, або та дія, через яку його вбачають», дія, що виявляється нічим іншим, окрім як інтелектуальною операцією чи «умовим розглядом (*inspectio mentis*)».

Інші чотири випадки містяться далі, у шостій «Медитації», але на цей раз – щоб надати еквівалент відчуттю у значенні почуттєвого пізнання: йдеться про «ці відчуття чи почуттєві перцепції». Нарешті, останній вираз зустрічається ще двічі, але вже як відповідник не *perceptio*, а *comprehensio sensuum* «почуттєвого осягнення» та *sensus* «почуття».

ВІД ФРАНЦУЗЬКОЇ ДО НІМЕЦЬКОЇ: ВИПАДОК ЛЯЙБНІЦЕВОЇ «МОНАДОЛОГІЇ»

Гайнрих Колер, перекладач *Монадології* німецькою (1720), був змушений постійно відтворювати франко-латинський термін *perception* через запропонований ним відповідник *Empfindung*, що приховано підкреслює його рецептивний чи чуттєво-досвідний (*ressenti*) характер; фраза (...) *ce qu'on appelle la perception, qu'on doit bien distinguer de l'aperception ou de la conscience* «те, що називають перцепцією, що її мусимо (...) ретельно відрізнити від аперцепції чи свідомості» (арт. 14) постає як: (...) *welches man die Empfindung oder Perception nennet die man von der Apperception oder von dem Bewusst sein wohl unterscheiden muss* «те, що називають відчуттям або перцепцією, що його мусимо (...) ретельно відрізнити від аперцепції чи свідомості». З іншого боку, для перекладу дієслова *s'apercevoir* Колер використовує відповідник *wahrnehmen*, від якого пізніше утвориться іменник *Wahrnehmung*; саме цей іменник, у кінцевому підсумку, усталиться як переклад *perception*. Таким чином фраза *les perceptions dont on ne s'aperçoit pas* «перцепції, що не сприймаються аперцепцією» набуває в німецькому перекладі вигляду *die Perceptiones oder Empfindungen deren man sich nicht bewusst ist, und welche man nicht wahrnimmt* «перцепції або відчуття, що не усвідомлюються і не сприймаються [аперцепцією]».

У артикулі 23 фраза (...) *on s'aperçoit de ses perceptions* «свої перцепції ми сприймаємо через аперцепцію» відтворюється через (...) *seine Empfindungen und Perceptionen wiederum wahrnimmet* «ми знову сприймаємо [через аперцепцію] свої відчуття і перцепції».

БІБЛІОГРАФІЯ²

- AK : KANT Emmanuel, *Gesammelte Schriften*, Berlin, Reimer, 1902-1913.
 AT : DESCARTES René, *Œuvres*, éd. C. Adam et P. Tannery, 11 vol., rééd. Vrin, 1996.
 BELAVAL Yvon, «La perception», *Études leibniziennes*, Gallimard, 1976.
 DESCARTES Rene, *Œuvres*, éd. C. Adam et P. Tannery, 11 vol., 1964-1976, rééd. 1996, Vrin [abr. AT]
 KANT Emmanuel, *Critique de la raison pure* [éd. A 1781, éd. B 1787].
 LAPORTE Jean, *Le Rationalisme de Descartes*, PUF, 2e éd., 1950.
 LEIBNIZ Gottfried Wilhelm, *Die philosophischen Schriften*, Hrsg. C.I. Gerhardt, Berlin, 1875-1890; Repr. Hildesheim, Olms, 1960.
 LEIBNIZ Gottfried Wilhelm, *Monadologie*. Französisch und deutsch. Zeitgenössische Übersetzung von Heinrich Kohler..., Hrsg. Dietmar Till, Frankfurt–Leipzig, Insel, 1996.
 MERLEAU-PONTY Maurice, *Phénoménologie de la perception*, Gallimard, 1945.
 MURALT André de, *La Conscience transcendante dans le criticisme kantien. Essai sur l'unité d'aperception*, Aubier-Montaigne, 1958.
 PUCELLE Jean, «La théorie de la perception extérieure chez Descartes», *Revue d'histoire de la philosophie et d'histoire générale de la civilisation*, № 3, 1935.

² За домовленістю з видавництвом «Дух і літера» у нашій публікації збережено формат бібліографічного опису, прийнятого у ЄСФ. (Прим. редакції.)

ПРИМІТКИ ПЕРЕКЛАДАЧА

ⁱ Хоча основним укр. відповідником фр. *perception* є слово «сприйняття» (це стосується й філософської термінології), лексикон перекладу цієї статті передбачає певні особливості. Оскільки «сприйняття» не має близького за сенсом однокореневого аналога, в українській мові відсутні незапозичені лексичні ресурси для адекватного (включно з явною грою слів) відтворення однокореневої пари *perception/aperception*, якій присвячено цю статтю. Водночас не варто забувати про запозичені терміни «перцепція» і «аперцепція», що мають суто науковий ужиток.

Саме цими міркуваннями зумовлена термінологічна концепція нашого перекладу: щоб передати зміст французького тексту, ми скрізь перекладаємо *perception* як «перцепція», *aperception* як «аперцепція», а латинські терміни, наявні у статті, подаємо в оригінальному написанні. Недоліком такого підходу, певна річ, є ігнорування питома українського слова «сприйняття». Втім, значення останнього є в нашій мові родовим і для «перцепції», і для «аперцепції», тому його застосування позбавило б український переклад саме цієї статті будь-якої чіткості й наукової інформативності. Для нашого локального контексту цей термін неприйнятний. Звісно, таке рішення аж ніяк не суперечить широкому вжитковій терміна «сприйняття» в українському філософському дискурсі, радше навпаки, чимало сприятиме проясненню його змістовної генеалогії. У текстах II-ї пол. XIX й поготів XX стт. *perception* цілком природно перекладати терміном «сприйняття», оскільки *aperception* виходить з ужитку і зберігає суто історичне значення. Втім, щоб не порушити термінологічної єдності перекладу, ми відтворюємо *perception* як «перцепція» скрізь, навіть у контексті вчення М. Мерло-Понті (див. закінч. § IV), оскільки істотним для цієї статті є історична генеалогія сучасного терміновжитку. Як виняток, іменник «сприйняття» і дієслово «сприймати» ми вживаємо при перекладі нім. цитати з тексту Гегеля (див. вставку 3).

ⁱⁱ М. Фішан подає тут власний фр. переклад Картезієвого тексту. В авторизованому Декартом перекладі абата Піко (1647) цей уривок виглядає трохи інакше: *Car toutes les façons de penser (...) peuvent être rapportées à deux générales, dont l'une consiste à apercevoir par l'entendement, et l'autre à se déterminer par la volonté. Ainsi sentir, imaginer et même concevoir des choses purement intelligibles, ne sont que des façons différentes d'apercevoir* «Бо всі способи мислення (...) можуть бути зведені до двох загальних, один із яких полягає в помічанні [об'єктів] через здатність розуміти, а інший – у самовизначенні через волю. Таким чином, відчувати, виображувати й навіть пізнавати суто інтелігібельні речі – це лише різні способи помічати».

ⁱⁱⁱ Заголовок 32-го арт. у фр. тексті «Принципів» має такий вигляд: *Qu'il n'y a en nous que deux sortes de pensées, à savoir la perception de l'entendement et l'action de la volonté* «Про те, що в нас є лише два різновиди думок, а саме *перцепція* здатності розуміти та дія волі».

^{iv} «Пристрасті душі» Декарт визначає як «перцепції або відчуття, або емоції душі, що їх співвідносять саме (*particulièrement*) з нею і що їх спричинено, підтримувано й посилено рухом духів» (*Пристрасті душі* 27); у § 28 спеціально уточнено багатозначність слова *perception*: пристрасті можна назвати перцепціями лише тоді, коли це слово вживають на позначення взагалі всіх думок, що не є «діями душі або воліннями»; коли ж ним спеціально позначають *очевидні* (*évidentes*) пізнання, воно не придатне позначати пристрасті, адже останні є лише *плутаними* (*confuses*) і *темними* (*obscurés*) перцепціями.

^v Ми подаємо український переклад назви *Wissenschaftslehre*, найвідомішого твору Фіхте, у версії, обґрунтованій Іваном Іващенко: див. *Sententiae* XXIV. – 2010. – № 1. – С. 210.

^{vi} *Wahrnehmung* = *des Wahren* «істинне» + *das Nehmen* «схоплення»; див. вставку 3.

^{vii} Вираз *inspection de l'esprit* «умовий розгляд» фігурує в авторизованому фр. перекладі «Медитацій»; він є відповідником лат. *mentis inspectio*, яким Декарт у II-й «Медитації» позначає суть перцепції шматка воску (див. *AT*, t. VII, p. 31: 25); див. вставку 1.

Michel Fichant, well-known specialist on Leibniz' philosophy, Emeritus professor of University Paris IV Sorbonne.

Мішель Фішан, відомий фахівець з філософії Ляйбніца, почесний професор Університету Париж-IV Сорбона.

Мишель Фишан, известный специалист по философии Лейбница, почетный профессор Университета Париж-IV Сорбонна.